

**ПрАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

ЖУРБА СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.98:343.353

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ
ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом».

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
КИСЛИЙ Анатолій Михайлович,
Навчально-науковий інститут права
імені князя Володимира Великого
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління
персоналом», директор Навчально-наукового
інституту права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ЛИСЕНКО Володимир Васильович,
Національний університет державної
фіскальної служби України, професор
кафедри кримінального процесу та
криміналістики;

кандидат юридичних наук, доцент
МАЗІЙЧУК Віталій Анатолійович,
Служба безпеки України,
начальник 5 служби Головного
управління
по боротьбі з корупцією та
організованою
злочинністю.

Захист відбудеться «20» листопада 2020 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.142.05 ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у Міжнародному бібліотечно-інформаційному центрі ім. Ярослава Мудрого ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

Автореферат розіслано «19» жовтня 2020 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Ю. П. Тимошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У статті 47 Конституції України закріплено, що кожен має право на житло, а держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу його побудувати, придбати у власність або взяти в оренду. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду. Водночас особливу роль у забезпеченні благополуччя населення відіграє розвиток комунального господарства, яке повинно відповідати європейським стандартам. Наявність цивілізованих житлових умов, надання комунальних послуг, що відповідають вимогам населення, дають можливість забезпечити в країні комфортні умови для проживання та роботи. Житлово-комунальне господарство (далі – ЖКГ) посідає основне місце в системі національного господарства, є поліструктурною, комплексною, системною галуззю, що забезпечує першочергові потреби населення й суттєво впливає на створення необхідних умов для ефективності та надійності функціонування господарського комплексу відповідно до встановлених нормативів і національних стандартів.

Аналіз криміногенної обстановки засвідчує, що останніми роками кількість кримінальних протиправних діянь у житлово-комунальній сфері залишається стабільно високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких її проявів, а також розмірів заподіяної ними шкоди (у 2015 р. зареєстровано 1,8 тис. кримінальних правопорушень, 2016 р. – 2,2 тис., 2017 р. – 2,0 тис., 2018 р. – 2,5 тис., 2019 р. – 2,1 тис.). Серед внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) відомостей про кримінальні правопорушення у цій сфері переважають кримінально-протиправні посягання проти власності (75 %), зокрема вчинені шляхом привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (41 %). У зв'язку з тривалим реформуванням житлово-комунальної галузі, що проходить в умовах нестабільності, спостерігається зростання кримінальних правопорушень, вчинених особами, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції в управліннях, на підприємствах або організаціях у сфері ЖКГ (на 23 %). Водночас кількість виявлених у зазначений період організованих груп та злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 33 %, а закінчених провадженням кримінальних правопорушень – на 27 %.

Сучасні злочинці активно пристосовуються до нової системи функціонування ЖКГ і форм контролю за її діяльністю, розширюють можливості незаконного збагачення, використовуючи нові та видозмінені способи розкрадань, відповідальність за які передбачена ст. 191 КК України (розкрадання коштів, товарно-матеріальних цінностей зайняло лідируючі позиції). Характерним для житлово-комунальної галузі є кваліфіковане приховування злочинцями слідів та ознак кримінально караних діянь (частка латентної (невиявленої) кримінальної протиправності у цій сфері складає 70–80 %) шляхом використання мережі різних господарюючих суб'єктів недержавного сектору, що займаються житлово-комунальним бізнесом, підроблення проектно-кошторисної, реєстраційної та дозвільної документації, ігнорування житлово-комунальних норм і правил безпеки, неправомірного доступу до інформації в автоматизованих телекомунікаційних мережах, застосування удосконалених технологій відмивання злочинних доходів, що значно ускладнює своєчасне виявлення

та розслідування таких правопорушень.

Загальні положення криміналістичної методики розслідування злочинів проти власності загалом досліджували у своїх працях такі вчені, як Ю. П. Алєнін, Л. І. Аркуша, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. І. Василичук, О. І. Возгрін, І. В. Гора, Л. Я. Драпкін, А. В. Дулов, В. А. Журавель, В. С. Зеленецький, А. М. Кислий, І. І. Когутич, О. І. Козаченко, В. О. Коновалова, О. Є. Користін, В. К. Лисиченко, В. О. Образцов, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, Р. Л. Степанюк, О. О. Сухачов, В. В. Тіщенко, О. Ю. Татаров, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, В. Ю. Шепітько, О. О. Юхно, М. П. Яблоков та інші. Окремі аспекти виявлення та розслідування розкрадань висвітлювалися у роботах В. В. Бережняка, Я. В. Василевича, А. Ф. Волобуєва, А. П. Запотоцького, М. І. Камлика, В. В. Корнієнка, С. С. Кулика, В. Д. Ларічева, В. В. Лисенка, Г. А. Матусовського, М. М. Ніконова, Р. С. Сатуєва, Л. М. Стрельбицької, К. А. Титової, С. С. Чернявського та ін.

Зважаючи на вагомий науковий внесок згаданих учених у розроблення зазначеної проблематики, їхні дослідження ґрунтувалися на законодавстві попередніх періодів та вже застарілій правозастосовній практиці. Серед проблем організації досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо розкрадань у сфері ЖКГ потрібно виокремити недостатній рівень обізнаності слідчих з особливостями способів їх вчинення та приховування з властивими господарсько-фінансовими операціями й інформаційно-телекомунікаційними технологіями. Тому в умовах розбудови правової демократичної держави європейського зразка є потреба у створенні дієвої системи кримінальної юстиції, здатної вживати скоординованих заходів, спрямованих на протидію кримінальній протиправності та запобігання корупції, розроблені окремої криміналістичної методики організації виявлення та розслідування таких кримінальних правопорушень, тактики проведення слідчих (розшукових) дій (СРД) та негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), використання спеціальних знань, адаптованих до нового кримінального процесуального законодавства. Вказані чинники обумовлюють вибір теми дисертаційної роботи та її актуальність, а також свідчать про нагальну необхідність її комплексного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015; Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 15 березня 2016 р. № 96/2016; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275. Дисертацію виконано як частину Загального плану науково-дослідної роботи ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» на 2014–2018 рр. «Теоретико-методологічні засади становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми» (номер державної реєстрації 0113U007698).

Тему дисертації затверджено Вченою радою ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» 27 січня 2016 р. (протокол № 1) та уточнено 30 травня 2018 р. (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розроблення теоретичних положень і криміналістичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення організації

й тактики досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ.

Для реалізації зазначеної мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- визначити теоретичні основи формування методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ;
- систематизувати способи вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ;
- розкрити зміст і взаємозв'язки предмета привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, обстановки вчинення, слідової картини й характеристики особи злочинця;
- встановити особливості виявлення кримінальних правопорушень та засади організації початкового етапу їх розслідування;
- окреслити типові слідчі ситуації, відповідні тактичні завдання та засоби їх вирішення на початковому етапі розслідування;
- запропонувати напрями удосконалення взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами;
- охарактеризувати тактику проведення СРД і заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ;
- виявити недоліки в організаційному забезпеченні, правовій регламентації та практиці тактико-криміналістичного забезпечення проведення НСРД під час розслідування таких кримінальних правопорушень;
- розкрити можливості використання спеціальних знань у цих кримінальних провадженнях.

Об'єкт дослідження – кримінальна протиправність у сфері власності, а також правовідносини, що виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ.

Предмет дослідження – криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань застосовано сукупність методів і прийомів наукового пізнання, що надали можливість усебічно вивчити об'єкт дослідження. *Загальнонаукові методи* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) дали змогу деталізувати зміст питань, розглянутих у роботі (розділи 1–3). У роботі також застосовувалися спеціально-правові методи, зокрема: *історико-правовий* – при вивченні стану наукових досліджень протидії кримінальним правопорушенням у сфері власності, а також розкритті етапів розвитку законодавства, правозастосовної практики (підрозділи 1.1, 1.2, розділ 2); *догматичний* – при тлумаченні понятійного апарату дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1, 3.2); *системно-структурний* – при розгляді складових способу та обстановки вчинення розкрадань у сфері ЖКГ, характеристики особи злочинця, специфіки предмета злочинного посягання та слідової картини з виокремленням класифікаційних ознак,

зв'язків і залежностей між окремими елементами (підрозділи 1.2, 1.3); *формальної логіки* – для визначення завдань і напрямів діяльності слідчих в типових слідчих ситуаціях розслідування таких кримінальних правопорушень, формулювання версій, формування тактики проведення СРД та НСРД (розділи 2–3); *моделювання* – для розроблення рекомендацій щодо використання спеціальних знань (підрозділ 3.3); *контент-аналізу* – для опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *статистичний* – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, матеріалів слідчої, прокурорської та судової практики, оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 141 кримінального провадження за ст. 191 КК України, що були розглянуті судами у 2014–2019 рр. з усіх регіонів країни; зведені дані анкетування 92 прокурорів, 129 слідчих та 160 оперативних працівників Національної поліції у Дніпропетровській, Закарпатській, Житомирській, Львівській, Одеській, Харківській, Хмельницькій областях та містах Дніпрі, Києві й Харкові; статистичні та аналітичні дані Офісу Генерального прокурора, МВС України, Національної поліції України, Державної фіскальної служби України, Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України за 2014–2019 роки, а також матеріали житлово-експлуатаційних управлінь (ЖЕУ), організацій (ЖЕО), підприємств, об'єднань співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ), міських та обласних державних адміністрацій; слідча та прокурорська практика.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація за своїм змістом є одним із перших в Україні комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ з урахуванням сучасного стану кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– на основі застосування міждисциплінарного підходу (аналізу теоретичних положень криміналістики, кримінального процесу, блоку економіко-правових дисциплін) надано характеристику «кримінальним правопорушенням у сфері ЖКГ», що становлять однорідну групу суспільно небезпечних діянь проти власності, у сфері господарської діяльності, у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням житлово-побутових послуг, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, проти безпеки виробництва, в основу систематизації яких покладено комплекс спільних ознак особи правопорушника, обстановки і предмета посягання, слідоутворення й специфічних засобів збирання і використання доказів;

– розроблено наукові основи комплексної криміналістичної методики розслідування розкрадань у сфері ЖКГ в умовах нового кримінального процесуального законодавства, визначено її місце в системі видових (внутрішньовидових) і позавидових методик, а також структуру криміналістичної характеристики, до якої включено такі елементи: предмет злочинного посягання; спосіб та обстановка

вчинення злочину; слідова картина злочину (сліди (або наслідки злочину) та збитки, заподіяні його вчиненням); особа злочинця;

– систематизовано типові слідчі ситуації залежно від характеру та специфіки елементів криміналістичної характеристики розкрадань у сфері ЖКГ (ознаки кримінального правопорушення встановлено, що є підставою для внесення відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування; ознак правопорушення не виявлено; факт вчинення кримінального правопорушення не підтверджується) та запропоновано напрями розслідування й алгоритм проведення СРД та НСРД, характерних для кожного етапу при різних слідчих ситуаціях;

– розкрито організаційні засади взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та уповноваженими працівниками контрольно-ревізійних управлінь (відділів) шляхом реалізації матеріалів ревізії або інвентаризації, надання слідчим підрозділам доступу до речей і документів, необхідних для проведення СРД, спільного збирання доказів, що стосуються кримінального провадження;

– запропоновано порядок (програму) збирання стороною обвинувачення доказів розкрадання шляхом проведення комплексу СРД, інших процесуальних дій та організаційних (контрольних) заходів, у тому числі вилучення (шляхом тимчасового доступу або обшуку) й огляду житлово-комунальної документації; застосування методів контролю (інвентаризації, економіко-криміналістичного та документального аналізу); проведення ревізії (аудиту, службових та інших перевірок) об'єктів ЖКГ; допиту свідків, потерпілих і підозрюваних; призначення та проведення окремих видів експертиз;

удосконалено:

– наукову систематизацію найбільш поширених способів вчинення розкрадань у сфері ЖКХ, в межах яких розкрито зміст технологій кримінальної протиправності, що застосовуються на етапах підготовки, вчинення та приховування таких кримінальних правопорушень, характерних для них ознак матеріального та інтелектуального підроблень документів, а також категорій причетних до злочину службових і матеріально-відповідальних осіб;

– типологію правопорушників, які причетні до вчинення кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ за відповідними критеріями (характером виконуваних ними службових функцій на об'єкті ЖКГ; кримінально-правовими ознаками; кількісно-якісним складом), що має значення для виявлення джерел інформації про підозрюваного, обрання тактичних прийомів проведення СРД та НСРД;

– наукові положення виявлення ознак розкрадання у сфері ЖКГ на основі оцінки слідчим матеріалів перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення; актів державних контролюючих органів; матеріалів уповноважених службових осіб, які затримали особу під час учинення кримінального правопорушення; безпосереднє виявлення ознак злочину за матеріалами оперативних підрозділів або інших кримінальних проваджень;

дістала подальшого розвитку:

– методика збирання доказів розкрадань у сфері ЖКГ шляхом упровадження сучасних форм і методів роботи з документальними джерелами інформації та фактичними даними, до яких належать інвентаризація, економічний і документальний

аналіз, ревізія (аудит), а також пов'язані з ними СРД й інші процесуальні дії;

– організація і тактика проведення СРД (огляд, обшук, допит) під час розслідування кримінальних правопорушень щодо розкрадання у сфері ЖКГ;

– порядок проведення, фіксація та використання результатів НСРД у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; аудіо-, відеоконтроль особи, місця; зняття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи;

– рекомендації щодо порядку залучення слідчим різних категорій спеціалістів (надання консультацій та безпосередньої технічної допомоги; проведення документальних перевірок; витребування й отримання висновків ревізій та актів перевірок; призначення експертиз), а також допиту експерта.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції впроваджені та можуть бути використані у:

– *практичній діяльності* правоохоронних органів України – при розробленні та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці посібників, методичних рекомендацій з питань забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків (Акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 13 лютого 2020 р.);

– *науково-дослідній діяльності* – сформульовані та викладені теоретичні положення, узагальнення та рекомендації мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для науки кримінального процесуального права, створюючи підґрунтя для подальшого удосконалення забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків (Акт впровадження результатів дослідження в освітній процес та науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ від 2 липня 2020 р.);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальної дисципліни «Кримінальний процес», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, текстів лекцій і методичних матеріалів, проведенні семінарських і практичних занять з кримінального процесу (Акт впровадження ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 12 лютого 2020 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 12–13 серпня 2016 р.); «Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства» (м. Київ, 15 квітня 2019 р.); «Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства» (Київ, 8 жовтня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, висвітлено у восьми наукових публікаціях, з яких три статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві – у закордонних юридичних виданнях, три – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у дев'ять підрозділів,

висновків, списку використаних джерел (285 найменувань на 27 сторінках) та 4 додатків (на 14 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 259 сторінок, з них основного тексту – 203 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертанта, у яких відображено основні положення роботи, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Криміналістична характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Теоретичні основи формування методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері житлово-комунального господарства» зазначено, що формування ЖКГ з урахуванням раціональної територіальної організації її об'єктів передбачає урахування відповідності розміщення об'єктів потребам населення; економію затрат праці та подолання просторового розриву між елементами виробництва житлово-комунальних послуг; забезпеченість плановірності, керованості процесів розміщення об'єктів та їх орієнтацію на досягнення достатньої економічної ефективності господарської діяльності.

На основі ретроспективного аналізу наукових праць визнано пріоритетним розроблення криміналістичних методик за напрямками розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (розкрадань)* у сфері ЖКГ (підтвердили 88 % опитаних); умисне знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ (60 %); порушень правил безпеки під час ведення господарства (53 %), нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (42 %).

У контексті формування криміналістичних методик розслідування важливе методологічне значення має розподіл кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ залежно від родового об'єкта кримінально-правової охорони (проти власності; у сфері господарської діяльності; у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян; проти безпеки виробництва); способів (технологій) учинення суспільно небезпечних діянь (крадіжка, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, шахрайство, порушення правил безпеки під час виконання житлово-комунальних робіт); суб'єкта кримінального правопорушення (загальний суб'єкт, спеціальний суб'єкт).

---

* Термін «розкрадання» автором використовується як узагальнююче поняття для позначення всіх форм привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Встановлено, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень (складів кримінальних правопорушень) у сфері ЖКГ містить такі елементи: спосіб підготовки, учинення та приховування злочинів; обстановку вчинення злочину; предмет злочинного посягання; відомості про осіб, які вчинили злочини, злочинні групи та особу (осіб) потерпілого (потерпілих); слідову картину злочину. Пізнання закономірних зв'язків між зазначеними елементами (причинно-наслідкових, інформаційних, просторових і часових) сприяє успішному вирішенню завдань на всіх етапах розслідування та конкретизації застосованих криміналістичних прийомів і засобів.

У підрозділі 1.2 *«Характеристика способів привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства»* здійснено аналіз етапів кримінальної протиправності (підготовка, вчинення, приховування) й розкрито механізми слідоутворення. На основі вивчення кримінальних проваджень проаналізовано основні способи розкрадань у сфері ЖКГ, запропоновано їх класифікацію та виокремлено характерні ознаки.

За результатами аналізу слідчої та судової практики, усе різноманіття способів розкрадань у сфері ЖКГ класифіковано: 1) стосовно до суб'єкта розкрадання: а) керівники управлінь, областей, зокрема сільських адміністрацій (що відповідають за роботу ЖКГ), які наділені правом розпорядження майном, призначеного для підприємств і організацій у сфері ЖКГ; б) керівники підприємств або організацій у сфері ЖКГ, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції; в) особи, які виконують облік грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей, а також контроль за їх витратою (головний бухгалтер, його заступник); 4) особи, які займаються матеріально-технічним постачанням та обслуговуванням підприємства або організації у сфері ЖКГ (начальники котелень, контролери водопровідного господарства, майстри котелень, начальники служб житлово-комунального постачання, агенти з постачання та ін.). Для кожної з названих груп суб'єктів наведено характерні для них способи, їх ознаки і механізми вчинення розкрадань у даній сфері (підробки в бухгалтерських документах, створення «підставних» фірм тощо); 2) стосовно предмета розкрадання: а) грошові кошти (у готівковій (57 %) і безготівковій формі (8 %)); б) товарно-матеріальні цінності (34 %) (вугілля, мазут, асфальт, гравій, труби, будматеріали, бензин тощо); 3) стосовно механізму розкрадання: розкрадання замасковане підробленими документами (матеріальне (51 %), інтелектуальне підроблення (32 %), інше (16 %)).

Підготовка до вчинення розкрадання зазвичай проявляється у підробці документів (договорів, рахунків-фактур, товарно-транспортних і видаткових накладних, актів приймання-передачі виконаних робіт тощо), відкритті поточних рахунків, одержанні банківських кредитів, створенні фіктивних фірм. Поширеними способами приховування є фальсифікація окремих документів (73 %); використання корупційних зв'язків при проведенні перевірок, ревізій (58 %) тощо. Акцентовано увагу на такому способі приховування, як фальсифікація окремих документів (протоколів, договорів, балансу, звіту підприємства ЖКГ, розписок тощо), конкретизовано способи їх підробки.

У підрозділі 1.3 *«Інші елементи криміналістичної характеристики привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим*

становищем у сфері житлово-комунального господарства» проаналізовано сукупність взаємообумовлених загальних та індивідуальних рис таких кримінальних правопорушень, що уможлиблює ефективне їх розслідування. Розглянуто обстановку вчинення розкрадань, предмет посягання, слідову картину, особу злочинця.

Обстановку вчинення можна розглядати в контексті слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування цих подій, а також залежно від інших елементів їх криміналістичної характеристики. Сфера діяльності установ та організацій ЖКГ (ЖЕУ, ОСББ, ЖЕО та ін.) містить специфічні властивості, зумовлені виникненням відповідної слідової картини, а саме середовище вчинення містить у собі дії, що сприяють підготовці, вчиненню та приховуванню злочину, а також низку факторів суб'єктивного характеру, пов'язаних зі ставленням працівників таких органів та установ до своїх обов'язків, рівень їх професійної підготовки.

Предметом посягання найчастіше виявляються: готівкові кошти у національній валюті (45 % кримінальних проваджень), товарно-матеріальні цінності (асфальт, бітум, будматеріали, труби, пісок тощо) (44 %); безготівкові кошти (29 %), готівкові кошти в іноземній валюті (14 %), матеріальні цінності (10 %), цінні папери (2 % слідчих).

У слідчій картині кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ найважливіше значення мають документи, що містять криміналістичні ознаки, а саме: а) управління ЖКГ (юридичної особи) – дозвільні (у тому числі погоджувальні та узгоджувальні), установчі та реєстраційні, організаційно-управлінські, проектно-кошторисні, бухгалтерського обліку та звітності, що підтверджують виконання договірних зобов'язань або відображають результати внутрішніх і зовнішніх перевірок; б) підприємств, установ та організацій, які наділені правом розпорядження коштами на житлово-комунальні послуги (розрахунково-платіжні відомості, банківські платіжні документи тощо); в) органів, уповноважених на здійснення контрольних та ревізійних функцій (акти ревізій, проведення контрольних обмірів, позапланових документальних перевірок, зустрічних звірок); г) нормативні документи, що регулюють житлово-комунальну діяльність (загальні та локальні нормативно-правові акти, технічні регламенти, державні стандарти, норми і правила, технічні умови).

Досліджено основні риси та властивості осіб, які вчиняють протиправні дії. Вчиняючи розкрадання у цій сфері з корисливих мотивів, такі особи широко використовують у виборі способів свій авторитет, професійні знання, дружні, життєві та інші зв'язки з особами у різних господарських і державно-владних структурах. Суб'єктами розкрадань є переважно особи чоловічої статі (52 %). Вони займають керівні посади у сфері ЖКГ (51 %). Частка осіб жіночої статі становить близько 47 %, які працюють бухгалтерами управління (підприємства) (77 %) або працівниками виробничої лінії сфери ЖКГ (16 %), без залучення яких у злочинну діяльність здійснювати розкрадання неможливо.

На основі вивчення судово-слідчої практики та інших відомостей про особу підозрюваного у кримінальних провадженнях про розкрадання у сфері ЖКГ складено типовий портрет особи злочинця: це особи, які займають керівні посади у цій сфері та наділені повноваженнями з управління персоналом і розпорядження майном; володіють знаннями житлово-комунального процесу, обліку, звітності; корисливі, амбітні, жадібні, владні, корупційні; середнього віку, з вищою або базовою вищою

освітою; володіють життєвим і професійним досвідом; використовують зв'язки у різних господарських і владних структурах; раніше не судимі; сімейні, мають дітей.

Розділ 2 «Початковий етап розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Особливості виявлення злочинів і початок досудового розслідування»* на підставі аналізу кримінальних проваджень та опитування слідчих встановлено, що своєчасність прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР за фактом виявлення розкрадань залежить від отриманої оперативної інформації, що використовується для аналізу господарсько-фінансової діяльності суб'єктів ЖКГ, зокрема: а) оперативно-розшукові матеріали або виявлення слідчим безпосередньо у процесі розслідування інших кримінальних проваджень (35 %); б) повідомлення контрольно-ревізійних органів після проведення ревізії або інвентаризації на об'єктах ЖКГ (30 %); в) повідомлення жителів, членів ОСББ, житлового або житлово-будівельного кооперативу та ін. (15 %); г) повідомлення керівників відділів та управлінь ЖКГ про виявлені ознаки розкрадання (8 %). Незалежно від джерел виявлення початкової інформації про кримінальне правопорушення, до матеріалів кримінального провадження долучаються: заява фізичної особи (лист-повідомлення представника органу державної влади, громадянина) про кримінальне правопорушення; рапорт співробітника оперативного підрозділу щодо виявлення, документування кримінального правопорушення та вжиття необхідних заходів реагування; пояснення потерпілого (його представника), свідків, затриманого; документи (їх копії), що підтверджують рух коштів; протокол огляду місця події з додатками.

Встановлено, що слідчий після внесення відомостей до ЄРДР до фактичного оголошення підозри особі повинен провести такі дії: а) встановити факт розкрадання або нестачі; предмет розкрадання; де, коли, протягом якого часу, яким способом відбувалося розкрадання; як, коли, через кого було реалізовано викрадене, де зберігалось, як приховувалося розкрадання і маскувалися окремі елементи злочинної діяльності; ким вчинено розкрадання – однією особою або злочинною групою; наявність інших злочинів, що певним чином пов'язані з розслідуваним розкраданням; якою сумою визначається заподіяна шкода; де знаходиться викрадене майно; що сприяло здійсненню розкрадання; б) витребувати від органів ЖКГ, державної влади, місцевого самоврядування, службових осіб документи, висновки експертів, акти ревізій і перевірок (відповідно до ч. 5 ст. 40, ч. 2 ст. 93 КПК України); в) звернутися в установленому порядку до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до предметів і документів (ч. 1 ст. 160 КПК України), зокрема, які містять охоронювану законом таємницю (про рух коштів за певний період, копії документів, на підставі яких перераховувалися кошти) та, в разі прийняття відповідного рішення, вилучити їх; г) призначити ревізії та фінансові перевірки суб'єктів ЖКГ; провести (доручити проведення) СРД та НСРД; призначити необхідні експертизи; залучити спеціаліста.

У підрозділі 2.2 *«Типові слідчі ситуації, тактичні завдання та засоби їх вирішення»* встановлено, що слідчі ситуації початкового етапу розслідувань впливають на визначення завдань розслідування розкрадань у сфері ЖКГ: встановлення події розкрадання, способу та предмета злочинного посягання; виявлення та викриття осіб,

які вчинили розкрадання; вивчення системи організації ЖКГ; визначення характеру та розміру завданої злочином шкоди; виявлення та процесуальне закріплення слідів кримінального правопорушення; встановлення зв'язків розкрадання з іншими правопорушеннями; виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню розкрадань (з правовим реагуванням на їх усунення).

На основі аналізу положень КПК України та відомчих нормативно-правових актів запропоновано програми дій слідчого щодо розшуку осіб, причетних до розкрадання, встановлення місцезнаходження коштів, одержаних злочинним шляхом, виявлення взаємозв'язків учасників злочинної групи (у контексті вчинення злочину організованими злочинними групами розглянуто такі типові ситуації: приховування слідів кримінальної протиправності та протидія розслідуванню; використання корумпованих зв'язків з метою «прикриття», а в разі виявлення – застосування заходів протидії розслідуванню) та ролі кожного у вчиненні розкрадання, пошуку предметів і документів, що мають значення для кримінального провадження, а також вирішення інших тактичних завдань.

До загальних версій на початковому етапі розслідування розкрадання у сфері ЖКГ, що є основою для висунення конкретних версій, віднесені такі: а) розкрадання мало місце за тих обставин, про які повідомив заявник і які вбачаються з матеріалів перевірки; б) розкрадання не мало навмисний характер, а заявник помилився, не врахувавши всі правові, процесуальні та інші аспекти фактичних обставин; в) відсутня подія розкрадання у сфері ЖКГ, а заявник повідомляє неправдиву інформацію, щоб приховати інший злочин, зокрема і факт своєї участі у ньому.

Доведено, що на початковому етапі розслідування важливо зібрати (зафіксувати) матеріальні сліди розкрадання як безпосередньо (під час огляду), так і за результатами службових розслідувань (перевірок), проведених за фактом настання певних кримінально значимих наслідків. На основі зібраних первинних матеріалів висуваються і перевіряються версії про характер події, що трапилася, виявляються ознаки правопорушень у діях (бездіяльності) службових та інших відповідальних осіб, встановлюються інші фактичні обставини, на основі чого планується і здійснюється подальше розслідування. До конкретних віднесені версії стосовно: особи злочинця (злочинців) та її можливих зв'язків; місць зберігання і збуту об'єктів, отриманих від розкрадання; обставин, за яких вчинено кримінальне правопорушення; розміру заподіяної шкоди; законності, легальності придбання потерпілим майна, яким заволодів злочинець унаслідок розкрадання у сфері ЖКГ.

У підрозділі 2.3 «Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами» обґрунтовано, що взаємодія слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами дозволяє вирішити важливі завдання, пов'язані зі збиранням первинної інформації, документуванням злочинної діяльності.

На основі проведеного опитування слідчих встановлено, що найбільш ефективною у розслідуванні розкрадань у сфері ЖКГ є його взаємодія з: контрольно-ревізійними управліннями (відділами) (65 %); оперативно-розшуковими підрозділами (59 %) та експертними підрозділами (48 %), яка здійснюється за такими напрямками: при надходженні заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та реагуванні на

них; при направленні оперативним підрозділом матеріалів за результатами ОРД до органу досудового розслідування; у рамках роботи слідчо-оперативної групи; виконання співробітниками оперативного підрозділу письмових доручень слідчого про проведення СРД та НСРД; за результатами проведеної ревізії або інвентаризації уповноваженими контрольно-ревізійними органами; встановлення коштів і майна, на які накладається арешт, й завданої розкраданням шкоди.

З метою удосконалення взаємодії між слідчими, співробітниками оперативних підрозділів, експертними службами та працівниками контрольно-ревізійних управлінь (відділів) вбачається доцільним ініціювати створення міжвідомчої робочої групи для моніторингу оперативної обстановки у сфері функціонування системи житлово-комунального обслуговування населення й аналізу типологій виявлених кримінальних протиправних схем. Запропоновано розробити проект міжвідомчої інструкції про взаємодію під час досудового розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії, а у системі правоохоронних органів потрібно забезпечити: а) підвищення кваліфікації слідчих щодо тактики перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання або окремих службових осіб за документами або записами в облікових реєстрах; б) закріплення експертів, які б проводили документальні перевірки, комп'ютерно-технічні, фінансово-економічні та інші види досліджень й експертизи за таким напрямом розслідування.

Розділ 3 «Організація і тактика збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Тактико-криміналістичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій і заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства» встановлено, що на початковому етапі розслідування розкрадань у сфері ЖКГ проводять такі СРД: огляд речей (27 %) і документів (92 %), обшук (64 %), допит підозрюваного (38 %), потерпілих (68 %) та свідків (100 %).

Основними процесуальними способами отримання документів з ознаками речових доказів є огляд та обшук (як СРД), тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК України), витребування документів, висновків ревізій та актів перевірок (у порядку ч. 2 ст. 93 КПК України). Об'єктами пошуку найчастіше є документи фінансово-господарської діяльності, бухгалтерської звітності, їх фрагменти, фотокопії (справжні та з ознаками підробки); бланки документів з реквізитами суб'єктів господарської діяльності (відбитками печаток, штампів, підписами службових осіб); комп'ютерна техніка та електронні носії інформації; зразки бланків, штампів і печаток суб'єктів господарської діяльності; гроші (готівка в національній та іноземній валюті); особисті речі (записні книжки, чернетки, щоденники тощо). Обшуки найчастіше проводять: за місцем проживання підозрюваних (керівників і головних бухгалтерів) (92 %); у господарських приміщеннях підприємств – партнерів фіктивних фірм (72 %); за місцем роботи підозрюваних у службових приміщеннях (58 %); за місцем проживання їх родичів, знайомих (19 %); в інших місцях (дачі, гаражі, садові ділянки, транспортні засоби) (17 %). Така СРД у 94 % проводиться з метою встановлення

групового характеру та отримання інформації про організоване злочинне угруповання й характеризується одночасністю проведення щодо декількох підозрюваних.

З'ясовано, що кримінальні провадження про розкрадання у сфері ЖКГ характеризуються такими ситуаціями: а) безконфліктною, коли підозрюваний визнає свою вину повністю за всіма епізодами розкрадання і бажає давати показання (49 % кримінальних проваджень); б) конфліктною, в яких допитувані не мають наміру сприяти досудовому слідству, категорично заперечують свою причетність до вчинення розкрадання (51 %). У такій ситуації підозрюваний може: а) категорично заперечувати свою причетність до розкрадання або давати неправдиві свідчення (24 %); б) визнавати свою провину частково або за частиною епізодів (17 %); в) відмовлятися від показань, користуючись ст. 63 Конституції України (10 %). Запропоновано тактику допиту у складних ситуаціях, в яких розкрадання вчинене групою осіб (92 %) та організованою групою (8 %). Такі ситуації, як правило, носять конфліктний характер з багатьма способами протидії розслідуванню (51 %).

Опитування практичних працівників довело недостатність дослідження питань виявлення типових слідчих ситуацій, які складаються при проведенні допиту свідків і потерпілих, та необхідність розробки на їх основі практичних рекомендацій щодо його проведення (вказали 89 % опитуваних). У ході проведення допиту потерпілих необхідно враховувати, що ними є представник підприємства або організації у сфері ЖКГ чи інша особа, уповноважена представляти інтереси даного підприємства або організації, а також мешканці житлових будинків, які знаходяться на балансі керуючої компанії. Усі вони мають у своєму розпорядженні певні відомості та по-своєму зацікавлені в результатах досудового розслідування. Під час проведення допиту свідків (приватні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність; знайомі та родичі розкрадачів; громадяни, які оплачують рахунки за житлово-комунальні послуги, та ін. (47 %) з урахуванням встановленого контакту і того, якими відомостями про обставини розкрадання вони володіють, складаються слідчі ситуації допиту, зокрема: а) особа дає повні, детальні показання щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (81 %); б) особа дає неповні показання (15 %); в) особа посилається на незнання обставин вчинення кримінального правопорушення або дає неправдиві свідчення (4 %).

За результатами дослідження встановлено, що одним із найбільш розповсюджених способів отримання доказів у кримінальному провадженні є тимчасовий доступ до речей та документів, про це свідчать 63 % опитаних прокурорів, 78 % – слідчих. Проаналізовано діяльність слідчого при застосуванні такого заходу. Встановлено, що на практиці слідчий суддя, суд надають тимчасовий доступ без належного обґрунтування обрання форми або без зазначення її тимчасового доступу. У зв'язку з цим у клопотанні має бути вказано необхідну форму тимчасового доступу – ознайомлення, виготовлення копій або вилучення (виїмки).

У підрозділі 3.2 «Тактико-криміналістичне забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства» встановлено, що з метою своєчасного виявлення та документування ознак кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ пріоритетним

вважається проведення комплексу оперативно-розшукових, кримінальних процесуальних, адміністративних, контрольно-ревізійних та інших дій, спрямованих на ліквідацію економічного підґрунтя організованих груп і злочинних організацій, знешкодження їх корумпованих зв'язків, відшкодування завданої злочинними діями шкоди.

Згідно з вивченими матеріалами слідчої практики найчастіше у провадженнях досліджуваної категорії проводяться такі НСРД: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (83 %) та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (72 %); аудіо-, відеоконтроль особи, місця (31 %); зняття інформації з електронних інформаційних систем (28 %); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (17 %).

Серед засобів організаційного забезпечення проведення НСРД у кримінальних провадженнях цієї категорії найбільш ефективним вважається закріплення працівника оперативного підрозділу для допомоги слідчому (87 % респондентів). Така співпраця дає змогу сторонам психологічно і професійно сформувати позитивні робочі контакти, оптимально використовувати методи і засоби, що є на озброєнні в оперативно-розшукових апаратів, для подолання можливої протидії з боку фігурантів. До того ж відсутність чіткого унормування засад і порядку такої взаємодії без визначення між ними «зворотних зв'язків» загрожує порушенням законності й розголошенням службової таємниці (30 %), а також витоку інформації на стадіях погодження отримання дозволів на проведення НСРД (22 %).

У підрозділі 3.3 «Використання спеціальних знань під час встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження» встановлено, що спеціальні знання під час розслідування таких кримінальних правопорушень використовують у: а) процесуальній формі – під час участі суб'єктів спеціальних знань у СРД; б) непроцесуальній формі – під час отримання слідчим консультацій, роз'яснень, проведення попереднього дослідження.

За результатами вивчення слідчої практики з'ясовано, що у кримінальних провадженнях про розкрадання у сфері ЖКГ спеціальні знання застосовують під час: 1) проведення експертиз (43 %) (експерти можуть надати висновок стосовно визначеного кола питань для планування розслідування, формулювання версій. До основних недоліків, пов'язаних з призначенням і проведенням експертиз цієї категорії кримінальних проваджень, віднесено: незрозумілість предмета експертизи (49 %); постановку перед експертом запитань, які не враховують складність слідчої ситуації та призводять до збільшення термінів розслідування й призначення додаткових експертиз (29 %); не призначення експертиз коли їх проведення обов'язкове (22 %); 2) проведення документальних перевірок (ревізій) (27 %) (позапланові виїзні ревізії сприяють виявленню фактів порушення законодавства, встановленню службових і матеріально відповідальних осіб, які допустили або вчинили кримінальні правопорушення. Найчастіше розкрадання у сфері ЖКГ вчиняють керівники, їх заступники та бухгалтери (79 %), вдаючись водночас до розкрадання майна, коштів, ухилення від сплати податків, нецільового використання коштів тощо. Їх проведення дає змогу «відтворити» окремі обставини події правопорушення; підтвердити документально причетність до його вчинення окремих осіб і розмір завданих збитків; встановити фактичне місцезнаходження грошових коштів та матеріальних цінностей,

їх кількість; з'ясувати, відповідно до яких нормативних актів було відображено фінансово-господарські операції у бухгалтерських документах, у яких із них сліди кримінального правопорушення замасковано, а також перелік документів, що підтверджують порушення законодавства); 3) отримання письмових висновків спеціалістів (14 %) (спеціаліст у галузі бухгалтерського обліку може надати консультації з приводу нормативних актів, що регулюють відносини в галузі бухгалтерського обліку й ЖКГ, процедури руху грошових коштів, документального оформлення фінансових операцій, бухгалтерської звітності, постановки запитань на допиті, підбору необхідних для пред'явлення документів); 4) участі спеціалістів у проведенні СРД (12 %), допиту експерта (4 %).

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на основі дослідження комплексу питань, що виникають під час досудового розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, сформульовані наукові положення та одержані результати, що у сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання в галузі криміналістичної методики й містять практичні рекомендації щодо збирання доказів у кримінальних провадженнях зазначеної категорії, зокрема:

1. З огляду на періодизацію криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень у житлово-комунальній сфері, на основі застосування міждисциплінарного підходу (теоретичних положень криміналістики, кримінального, адміністративного, цивільного, житлового права, кримінології, блоків відповідних економічних і технічних дисциплін), а також узагальнення вітчизняної й зарубіжної правозастосовної практики обґрунтовано напрями диференціації та інтеграції наукових знань, важливих в аспекті пізнання загальних закономірностей злочинної діяльності у сфері ЖКГ та формування методологічних засад розслідування окремих видів (груп) кримінальних правопорушень. На основі ретроспективного аналізу наукових праць у комплексній криміналістичній методиці розслідування кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ виокремлено такі структурні елементи: криміналістичну характеристику злочинів (відомості про спосіб учинення злочину, обстановку вчинення злочину, предмет злочинного посягання, особу злочинця й типові сліди злочину); типові слідчі ситуації початкового та наступного етапу розслідування й відповідні їм комплекси процесуальних дій; особливості організації й тактики проведення окремих СРД та НСРД; використання спеціальних знань (методів економічного й документального аналізу) та призначення окремих видів судових експертиз. Запропоновані характеристики загалом складають приватну криміналістичну методику розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, яка раніше не досліджувалась.

2. Спосіб учинення кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ здебільшого є повноструктурним (84 % проваджень), що включає підготовку, вчинення та приховування. З огляду на специфіку джерел розкрадань у сфері ЖКГ (обліковані, резервні та сторонні цінності або необлікована продукція) виокремлено найбільш

поширені способи вчинення привласнення, розтрата майна (матеріально-відповідальними особами) або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (з відповідними криміналістичними пошуковими ознаками), які поєднуються (комбінуються) з різними видами службових підроблень і корупційних діянь, незаконним втручанням у роботу автоматизованих інформаційних систем (баз даних) і комп'ютерних мереж.

Основними способами вчинення кримінальних правопорушень щодо бюджетних коштів у сфері ЖКГ є: а) розтрата: при закупівлі послуг з ремонту об'єктів ЖКГ; порушення процедури закупівлі; підписання акта прийому передачі проєктів на виконання робіт по капітальному ремонту при фактичній відсутності проєктів ЖКГ; зловживання службовим становищем щодо надання переваги під час проведення конкурсних торгів із закупівлі ремонтних робіт і в подальшому привласнення бюджетних коштів; за змовою з виконавцем робіт під час проведення капітального ремонту об'єктів ЖКГ; б) привласнення коштів, виділених на відповідні житлово-комунальні послуги.

3. Характеристика обстановки вчинення кримінального правопорушення дала можливість встановити наявність безпосереднього зв'язку житлово-комунального управління з діяльністю підозрюваних осіб. Криміналістичне значення мають такі складові обставини: загальний стан контролю за об'єктами ЖКГ, житлово-комунальним фондом, зберіганням майна, фінансовою дисципліною та дотриманням правил безпеки; повноваження та відповідальність службових і матеріально-відповідальних осіб, їх доступ до предмета злочинного посягання. Виокремлення у структурі обстановки вчинення специфіки функціонування об'єкта ЖКГ (ЖЕО, ОСББ, ЖЕУ), з урахуванням якої правопорушники обирають конкретний спосіб учинення злочину, має важливе криміналістичне значення розслідування.

Особа правопорушника, як головний компонент криміналістичної характеристики розкрадань у сфері ЖКГ – це особа, що виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції, займає особливе становище порівняно з іншими працівниками цієї сфери та наділена специфічними професійно-психологічними якостями, необхідними для професійного виконання роботи (керівник, бухгалтер, матеріально-відповідальна особа, яка знає виробничий процес, облік, звітність, володіє життєвим і професійним досвідом (85 %)). Знання про особу правопорушника важливі для побудови та перевірки слідчих версій, обрання тактики проведення СРД, НСРД.

4. Розслідування розкрадань у сфері ЖКГ – це здійснювана відповідно до чинного законодавства діяльність суб'єктів боротьби з кримінальною протиправністю, спрямована на швидке та повне розкриття протиправної діяльності у сфері ЖКГ, викриття винних і забезпечення правильного застосування законодавства, з метою захисту особи, суспільства та держави від цих кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Під розкриттям розкрадання у сфері ЖКГ запропоновано розуміти комплекс кримінально-процесуальних, організаційно-правових та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення, запобігання та припинення такої незаконної діяльності.

Виявлення розкрадання у сфері ЖКГ – це, по-перше, ініціативне збирання правоохоронними органами з будь-яких джерел інформації про ознаки кримінального

правопорушення; по-друге, результат цієї діяльності, що є підставою для початку досудового розслідування; по-третє, встановлення обставин вчинення інших кримінальних правопорушень уже під час досудового розслідування шляхом проведення СРД, НСРД та інших заходів процесуального характеру. Засобами виявлення, поряд з оперативно-розшуковою і кримінальною процесуальною діяльністю, є також ревізія та інвентаризація.

5. Характер і структура початкового етапу розслідування розкрадань у сфері ЖКГ прямо залежать від наявної слідчої ситуації, зокрема: а) підозрюваного у розкраданні встановлено і він не переховується (38 %); б) підозрюваного встановлено, але він не визнає себе винним у вчиненні правопорушення (28 %) або взагалі відмовляється від дачі показань, але його вина підтверджується матеріалами кримінального провадження (11 %); в) підозрюваного встановлено, але він переховується з метою уникнення кримінальної відповідальності та його місцезнаходження невідоме (24 %); г) підозрюваного затримано під час учинення (замаху на вчинення) кримінального правопорушення (10 %).

Типовими версіями стосовно характеру події (що сталася), висунення яких на початковому етапі розслідування сприятиме якнайшвидшому встановленню фактичних обставин, є такі: а) розкрадання у сфері ЖКГ мало місце: кримінальне правопорушення вчинене матеріально-відповідальною особою, керівником організації (ЖЕО, ЖБК, організації тепло-, газо-, водопостачання), її службовою особою та (або) «сторонніми» особами; б) розкрадання немає, учинено адміністративне правопорушення; в) кримінальне правопорушення інсценовано, тобто заява про розкрадання у сфері ЖКГ «сторонніми» особами приховує дії або допомагає реалізувати наміри службових осіб обслуговуючих організацій, зацікавлених власників будинку тощо; г) має місце конфлікт інтересів господарюючих суб'єктів щодо дотримання норм чинного законодавства.

6. Взаємодія слідчого, контрольно-ревізійних управлінь (відділів), оперативно-розшукових та експертних підрозділів ґрунтується на спільних зусиллях для вирішення на підставі положень закону завдань кримінального судочинства. Така співпраця полягає в реалізації матеріалів перевірок, збиранні доказів на стадії досудового розслідування шляхом їх участі в окремих СРД та процесуальних діях, проведенні позапланових перевірок, взаємному консультуванні, наданні роз'яснень. Найбільш важливою у процесі розслідування розкрадань у сфері ЖКГ є взаємодія слідчого й працівників оперативно-розшукових підрозділів, яка полягає в узгодженому плануванні розслідування, наданні (виконанні) доручень щодо проведення СРД та НСРД, співпраці у складі слідчо-оперативної групи.

7. Одним з головних процесуальних завдань під час розслідування кримінальних проваджень про розкрадання у сфері ЖКГ є виявлення, огляд, вилучення й забезпечення збереження документів та інших матеріальних носіїв інформації. З цією метою необхідно проводити комплекс СРД (огляд, обшук, призначення експертиз), тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК України), витребування документів, висновків ревізій та актів перевірок (у порядку ч. 2 ст. 93 КПК України), а також одержання показань від учасників кримінального провадження (допит, зокрема одночасний допит двох чи більше допитаних осіб).

Предметами тимчасового доступу (виїмки) під час розслідування розкрадань у сфері ЖКГ є договірна, дозвільна, технічна і виробнича документація житлово-комунальних підприємств, управлінь (фінансово-звітні документи; документи, що відображають результати внутрішніх і зовнішніх перевірок; цивільно-правові договори на виконання певного обсягу ремонтних робіт). З метою удосконалення такого заходу забезпечення кримінального провадження запропоновано надати слідчому (за погодженням з прокурором) та прокуророві право здійснювати тимчасовий доступ до передбаченої ст. 162 КПК України інформації у виняткових невідкладних випадках без ухвали слідчого судді з подальшим відповідним зверненням до суду за аналогією з порядком проведення НСРД.

8. Запровадження в кримінальному процесуальному законодавстві інституту НСРД та обумовлені ним зміни і доповнення до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992 р.) мають особливе значення, адже організація таких дій пов'язана зі створенням належних оперативних (технічних, агентурних) умов їх проведення під час розслідування розкрадань у сфері ЖКГ. Відтак до розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії доцільно залучати оперативні підрозділи як на підставі доручень у порядку ст. ст. 36, 40 КПК України, так і шляхом закріплення оперативного працівника для постійної допомоги слідчому та створення міжвідомчих слідчо-оперативних груп (на підставі спільних наказів), що є головними формами взаємодії слідчих і співробітників оперативних підрозділів у провадженнях цієї категорії. З урахуванням потреб практики запропоновано внесення змін до ч. 6 ст. 246 КПК України з наданням права уповноваженим оперативним підрозділам, які виконують доручення слідчого, залучення до проведення НСРД інших осіб.

9. Основними завданнями застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо розкрадань у сфері ЖКГ є повне, всебічне дослідження доказів, виявлених у процесі проведення СРД та НСРД: надання консультацій та безпосередньої технічної допомоги (ст. 71 КПК України), витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2 ст. 93 КПК України), призначення експертиз (ст. 242 КПК України). Документальна перевірка та ревізія фінансово-господарської діяльності суб'єкта ЖКГ є основними заходами для визначення реального стану справ у цій сфері, його матеріально-технічних зобов'язань, дієвими інструментами встановлення самого факту розкрадання. У кримінальних провадженнях стосовно розкрадань у сфері ЖКГ найчастіше проводять: судово-економічні експертизи (фінансово-кредитну, бухгалтерську, фінансово-економічну) (36 %); технічні експертизи документів (31 %); почеркознавчу (27 %) та комп'ютерно-технічну експертизи (6 %).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Журба С. О. Характеристика способів вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Випуск 40. Т. 4. С. 194–199.
2. Журба С. О. Типові слідчі ситуації та версії початкового етапу досудового розслідування кримінальних правопорушень щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1. Том 4. С. 167–174.
3. Zhurba S. A. Theoretical foundations of the formation of forensic methods of investigation of crimes in the sphere of housing and communal services. *European Reforms Bulletin scientific peer-reviewed journal*. 2018. No. 1. P. 55–61.
4. Журба С. О. Теоретичні основи формування методики розслідування злочинів у сфері житлово-комунального господарства. *Юридична наука*. 2019. № 1. С. 156–162.
5. Журба С. А. Особенности начала досудебного расследования уголовных правонарушений по хищению в сфере жилищно-коммунального хозяйства. *Право и Закон*. 2020. № 1. С. 131–136 (Кыргызская Республика).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Журба С. О. Типовий портрет особи злочинця, як основний елемент криміналістичної характеристики привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 12–13 серп. 2016 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 77–80.
7. Журба С. О. Поняття і сутність способів привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства: Частина друга: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15 квіт. 2019 р.)*. Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2019. С. 13–16.
8. Журба С. О. Деякі типові слідчі ситуації, початкового етапу досудового розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства: Частина друга: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 жовт. 2019 р.)*. Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2019. С. 12–14.

АНОТАЦІЯ

Журба С. О. Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. –

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». – Київ, 2020.

У дисертації проведено комплексне дослідження правових, теоретичних та організаційно-тактичних засад криміналістичного забезпечення розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства з огляду на нормативні положення чинного кримінального процесуального законодавства. Надано характеристику розкраданню у сфері житлово-комунального господарства та розроблено структуру криміналістичної характеристики, зокрема окреслено предмет злочинного посягання і способи, обстановку, слідову картину й типологію осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення. Досліджено проблемні аспекти виявлення та початку досудового розслідування кримінальних проваджень про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. Виокремлено типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування. Розкрито особливості тактико-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування розкрадань у цій сфері; проаналізовано форми використання спеціальних знань за таких умов.

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, привласнення, розтрата майна, зловживання службовим становищем, розкрадання, криміналістична методика, досудове розслідування, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія, спеціальні знання.

АННОТАЦІЯ

Журба С. А. Криминалистическая характеристика и расследование присвоения, растраты имущества или завладения им путем злоупотребления служебным положением в сфере жилищно-коммунального хозяйства. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – ЧАО «Высшее учебное заведение «Межрегиональная Академия управления персоналом». – Киев, 2020.

В диссертации осуществлено комплексное исследование правовых, теоретических и организационно-тактических основ криминалистического обеспечения расследования присвоения, растраты имущества или завладения им путем злоупотребления служебным положением в сфере жилищно-коммунального хозяйства, учитывая нормативные положения действующего уголовного процессуального законодательства.

Разработаны научные основы комплексной криминалистической методики расследования хищения в сфере жилищно-коммунального хозяйства в условиях нового уголовного процессуального законодательства, определено ее место в системе видовых

(внутривидовых) и вневидовых методик, а также структуру криминалистической характеристики, в которую включены следующие элементы: предмет преступного посягательства; способ и обстановка совершения преступления; следовая картина преступления (следы (или последствия преступления) и убытки, причиненные его совершением), личность преступника.

Систематизированы типичные следственные ситуации в зависимости от характера и специфики элементов криминалистической характеристики хищения в сфере жилищно-коммунального хозяйства (признаки уголовного преступления установлены, что есть основанием для внесения сведений в Единый реестр досудебных расследований и начала досудебного расследования; признаков правонарушения не обнаружено; факт совершения уголовного преступления не подтверждается материалами проверки), предложены направления расследования и алгоритм проведения следственных (розыскных) действий и негласных следственных (розыскных) действий, характерных для каждого этапа при различных следственных ситуациях.

Предложен порядок (программа) сбора стороной обвинения доказательств хищения путем проведения комплекса следственных (розыскных) действий, других процессуальных действий и организационных (контрольных) мероприятий, в том числе изъятие (путем временного доступа или обыска), учитывая жилищно-коммунальную документацию; применение методов контроля (инвентаризации, экономико-криминалистического и документального анализа) проведения ревизии (аудита, служебных и других проверок) объектов жилищно-коммунального хозяйства; допроса свидетелей, потерпевших и подозреваемых; назначения и проведения отдельных видов экспертиз. На основе проведенного опроса следователей установлено, что наиболее эффективным в расследовании хищений в сфере жилищно-коммунального хозяйства является его взаимодействие с: контрольно-ревизионными управлениями (отделами), оперативно-розыскными подразделениями и экспертными подразделениями.

Рассмотрены организационно-тактические основы проведения негласных следственных (розыскных) действий: снятие информации с транспортных телекоммуникационных сетей; негласного установления местонахождения радиоэлектронного устройства; аудио-, видеоконтроля лица; снятие информации с электронных информационных систем; обследование публично недоступных мест, жилища или иного владения лица.

По результатам изучения следственной практики установлено, что в уголовных процессах о хищении в сфере жилищно-коммунального хозяйства специальные знания применяют при: проведении экспертиз; проведении документальных проверок (ревизий); получении письменных заключений специалистов.

Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство, присвоение, растрата имущества, злоупотребление служебным положением, хищение, криминалистическая методика, досудебное расследование, следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия, специальные знания.

SUMMARY

Zhurba S. O. Forensic characteristics and investigation of misappropriation of property, embezzlement or taking it by abuse of authority in the public housing sector. – *Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.*

Thesis for a Candidate of Law Degree in Specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operative search activity. – PJSC “Higher Educational Institution «Interregional Academy of Personnel Management»”. – Kyiv, 2020.

Based on the regulations of current criminal procedure legislation the dissertation deals with a comprehensive study of legal, theoretical, organizational and tactical principles of forensic investigation of misappropriation of property, embezzlement or taking it by abuse of authority in the public housing sector. The characteristics of embezzlement of property in the public housing sector are given and the structure of forensic characteristics is developed, in particular the subject of criminal encroachment and methods, situation, trace picture and typology of persons committing such criminal offenses are outlined. The problematic aspects of detection and initiation of pre-trial investigation of criminal proceedings concerning the misappropriation of property, embezzlement or taking it by abuse of authority in the public housing sector are investigated. Typical investigative situations and main directions of investigation are singled out. The peculiarities of tactical and forensic support of investigative (search) actions and covert investigative (search) actions during the investigation of embezzlement in this sector are revealed; the forms of use of special knowledge under such conditions are analyzed.

Keywords: public housing sector, appropriation, misappropriation of property, abuse of authority, embezzlement, forensic methods, pre-trial investigation, investigative (search) action, covert investigative (search) action, special knowledge.